וכן פסק **בדרך אמונה כאן בשם המשנה ראשונה**, דשוינהו רחמנא לספק לקט כודאי, **ובמקד"ד סי' סב** דן ותלה זאת בפסוקים שהביא הר"ש. **ובשערי אמונה** כאן כ' די"ל דכיון דהפטור ממעשר הוא מדין 'ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה', ממילא כיון שמצד הדין כשיש ספק מותר לעני ליקח, נקרא ידך וידו שוים. ועי' **תורת זרעים פ"א מ"א.**

הקושיא מדמאי

ט] הקשה **בשו"ת מהרי"ט** (ח"א סי' ל"ט), מדוע אין חיוב מעשר עני בדמאי הרי ספק מתנות עניים לעניים במקום שיש חזקת חיוב, מדין צדק משלך ותן לו. **א. בטורי אבן** (ר"ה יד.) **והחת"ס** (יו"ד סי' ר"מ) **תירצו** שמה"ת רוב עמי הארץ מעשרים, ורק חכמים החמירו לעשר, ועל **הממון לא גזרו.** (ובשער המלך מעשר פ"ט ה"ב הביא שכ"כ בתוס' ב"ב פא: ד"ה אלא, שהטעם שאי"צ נתינה בדמאי הוא כיון שהוא מדרבנן). **ויש לעיין** מלשון **הגמ' סוטה מח.** 'המוציא מחבירו עליו הראיה', ועוד קשה לפי מש"כ **המרדכי חולין סי' תשל"ז** שגם במקום שיש רוב אמרינן צדק **משלך ותן לו,** (ויש לחלק דד' המרדכי הם ברובא דאיתא קמן, משא"כ בדמאי הוי רובא דליתא קמן, וכ"כ בנשמת חיים בתוס' חיים פ"א מ"א).

ב. לכאורה לפי דברי התוס' בכורות כ. (ד"ה ואי בעית) **שדמאי אינו נחשב** בחזקת חיוב משום דשמא הכניסו במוץ, ניחא, דכאשר אין חזקת חיוב לא אמרינן צדק משלך ותן לו.

ג. בספר ערכי תנאים ואמוראים ערך רבי יהודה בן אגרא כתב ליישב שאצל החבר לא היה חזקת חיוב, ומה שהיה חזקת חיוב אצל המוכר אינו מחייב את הלוקח, עי"ש.

ד. ביד דוד (יומא ט.) **כתב ליישב ע"פ דברי הירושלמי** (דמאי) **שגם חכמים** מודים שלא נחשדו עמי הארץ על מעשר עני, אלא שהחמירו חכמים להפריש כיון שאין הפסד בדבר, שהרי מעשרן והן שלו, ולפי"ז ל"ק כיון דלא חיישינן כלל שלא הופרש, ורק לרווחא דמילתא צריך לקרוא שם.

פרק ה משנה א

א. גדיש שלא לוקט תחתיו כל הנוגע בארץ הרי הוא של עניים

ביאור הקנס דמתני'

א] **הר"ש הביא מהירושלמי** שטעמא דכל הנוגע בארץ הוא של העניים משום דהגדיש את העומרים ע"ג הלקט קנסוהו שכל הנוגע בארץ יהיה של העניים. ואע"פ שאין ראויה לעשות יותר מארבעת קבין לקט לכור כמבואר בסיפא. ובירושלמי מבואר עוד דאפילו הגדיש בשוגג ואפילו הגדיש חיטים ע"ג שעורים ואפילו קרא לעניים בואו וטלו לכם ולא באו נמי קנסוהו שכל הנוגע בארץ הרי הוא לעניים.

וכתב **המשנה ראשונה** דמדברי **הרמב"ם הל' מתנות עניים פ"ד ה"ו** משמע דכל זה דוקא כשידוע שהיה שם לקט אלא דאין ידוע כמה לקט היה אבל אם אין ידוע כלל אם היה לקט לא קנסינן אלא אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות, אבל **בדרך אמונה שם בביאור הלכה** כתב דכיון דסתמא כל שדה ראויה לעשות לקט עכ"פ בשיעור ד' קבין לכור א"כ אפילו אם אין יודעין בודאי שהיה בה לקט הרי זה כאילו ידוע שהיה בה מכח האומדנא.

אם דינא דמתני' שייך לספק לקט לקט

ב] **הרמב"ם פ"ד ה"ו-ז** כתב וכל השבלים הנוגעות בארץ כולן לעניים מפני שאין אנו יודעים איזו היא מהם שהיתה לקט וספק מתנו"ע לעניים שנא' תעזוב הנח לפניהם משלך. ולמה אין אומדין אותה ולתן לעניים מה שראויה לעשות לקט מפני שעבר והגדיש על הלקט קנסוהו והקשה **הרדב"ז** דהרי בירושלמי מבואר דהטעם משום קנס וכמש"כ הרמב"ם בעצמו וא"כ למה כתב הרמב"ם בה"ו דהטעם משום ספק מתנו"ע לעניים. ותי' דאילולי ספק מתנו"ע לעניים לא היו קונסין אותו אבל אחר הדין דספק לעניים לכן אף במקום דליכא ספק קנסוהו.

הפקר ב"ד הפקר

ג] **בירושלמי הו' בר"ש** איתא רבי אמי בשם ריש לקיש דב"ש היא דאמרי הפקר לעניים הפקר [והיינו מדקתני כל הנוגע בארץ הרי הוא של העניים ולא קתני מעשר ונותן לו, והרי לא היה הפקר רק לעניים]. א"ר יוסי שמענו שהוא פטור ממעשרות שהפקר בית דין הפקר דכתיב כל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה מנין שהוא פטור מן המעשרות. ר' יוחנן בר יצחק בר אחא שמע לה מן הדא אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית ואם עיברוה הרי זה מעוברת בחדש אחד שהוא מוסיף לא פטור מן המעשרות הוא. פירוש דבית שמאי היא פלוגתא לקמן פ"ו מ"א אבל לבית הלל לא הוה קנסינן ליה משום דמדאורייתא חייב במעשר והעני נוהג בו דין לקט, רבי יוסי סבר דאפי' לב"ה פטור משום הפקר ב"ד כדדריש מקרא דיחרם כל רכושו ור' יוחנן מייתי ראיה מב"ד שעיברו את השנה שלא כדין.

ומבואר מדברי הירושלמי דנחלקו ר' אמי ור' יוסי האם הפקר בי"ד מהני לפטור ממעשר או דהוי הפקר לעניים דלב"ה אינו פוטר ממעשר. וביאר **בהגהות הגראמ"ה** דלר' אמי דמתניתין כב"ש א"צ כלל לדין הפקר בי"ד הפקר אלא דקנסו חכמים את בעה"ב שיפקיר רק לעניים משא"כ לב"ה דהפקר לעניים אינו הפקר ל"מ מה שיפקיר בעה"ב לעניים ולכן מוקי מתניתין כב"ש.

והנה **בשו"ת חת"ס חו"מ סי' ר"ה** הקשה השואל דהרי פטור פאה ממעשר ילפינן מכי אין לו חלק ונחלה עמך יצא זה שידך וידו שוין בו וא"כ אף לב"ה דהפקר לעניים אינו הפקר מ"מ כיון דחייב בעה"ב להניח כל מה שנוגע בארץ לעניים הרי קרינן ביה ידך וידו שוין בו כמו בהפקר ויפטר ממעשר, ותי' החת"ס דלא ילפינן מהאי קרא אלא דבר שיש לו נחלה ע"פ ה' כגון לקט שכחה ופאה משא"כ הכא דע"פ דין אין ללוי חלק ונחלה בו ואך דחכמים חייבוהו להפקיר בכה"ג אינו פטור אלא דומיא דשמיטה ד הוי הפקר לעניים ולעשירים.

ובסברת ר' יוסי ביאר **בתוספות רעק"א** דהא דלב"ה הפקר לעניים אינו פוטר ממעשר היינו משום דהפקר לעניים לא הוי הפקר כלל ואינו חל משא"כ הכא דמכח הפקר ב"ד הוי הפקר לעניים מהני ההפקר אף לב"ה לפטור ממעשר. **ובתפארת ישראל** הוסיף לבאר דלב"ד יש כח להפקיר לעניים בלבד אע"פ דבעלמא אי"ז הפקר עי"ש ובהגהות הגראמ"ה כתב דבעלמא אם הפקיר רק לעניים יכול לחזור בו קודם שזכו כיון דלא חל ההפקר ולכן אף אם לא חזר בו וזכו אין פוטר ממעשר דהוי כנותן מתנה משא"כ בהפקר בי"ד דאינו יכול לחזור בו חשיב הפקר ופוטר ממעשר. אמנם **בביאור הגר"א** פי' דב"ד הפקירו את כל הנוגע בארץ אף לעשירים אלא דמ"מ העשירים אינם יכולים ליטול כיון דמעורב בזה הלקט של העניים. ועי' **משנת רבי אהרן זרעים סי' א** בביאור פלוגתת החת"ס והגר"א דנחלקו בגדר הפטור הפקר ופאה ממעשר, אם הם שתי דינים נפרדים או לא, ואם פאה מדרבן פוטרת ממעשר.

ביאור הר"ן בנדרים

ד] **הר"ן בנדרים מד:** וז"ל, ובודאי שחייבוהו במעשר כיון דמדאורייתא לא הוי הפקר דנהי שהיו יכולים לפטרו משום דהפקר ב"ד היה הפקר אפילו הכי לא באו חכמים להקל ולפטור מן המעשר מה שהוא חייב בו

מן התורה. להדיא דרבנן לא פטרו בהפקר דדבריהם מן המעשר. ודלא כהירושלמי כאן, וכבר הקשה כן רעק"א על הגליון שם.

ותי' **בקה"י זרעים סי' ב'** וכ"כ **באמרי משה סי' ל"ז** בסופו בהג"ה דהפקר ב"ד ישנו בשני ענינים דיש מקומות שתקנו בי"ד שיהיה הפקר לכל ויש מקומות שלא הפקירו אלא שתקנו דמדרבנן היה ממון זה שייך לזה, ומהני תקנתם להוציא ממון מזה לזה, ולכן התם בהפקר לר' יוסי לא תקנו להפקיר הממון מרשות בעלים אלא שיזכה בו הזוכה ולא יוכל הבעלים לחזור בו מההפקר ומש"ה לא חשיב הפקר לגבי לפטור ממעשר משא"כ הכא בגדיש שלא לוקט תחתיו דתקנת חכמים היתה לקונסו ולהפקיר את כל מה שנוגע בארץ חשיב הפקר ופטור ממעשר. אמנם **בקוב"ש ח"ב סי' יד ופסחים אות קלו** כתב לבאר דברי הר"ן דל"מ הפקר בי"ד להפקיע מחיוב מעשר באופ"א דלגבי הפקעת חיוב מעשר לא סגי בהפקר הממון אלא ההפקר מפקיע מדין קדושת הפירות לגבי מעשר ויסוד דבריו מכח הדין דאין קנין לגוי באי"י להפקיע מידי מעשר, ולפ"ז ביאר דאע"פ שחכמים ע"י הפקר בי"ד הפקיעו את הבעלות הממונית מ"מ לא הפקיעו את קדושת הפירות לגבי מעשר דלא באו חכמים להקל עליו ולפוטרו מחיוב מעשר.

ביאור הירושלמי בקידוש החודש

ה] בדברי הירושלמי גבי עיבור השנה המובאים בר"ש. הקשה **הקובץ שעורים** הנ"ל וז"ל, וקשה טובא דהתינח לענין פטור מעשר איכא למימר הך טעמא אבל איך אנו מתירין ע"י העיבור שלא כדין איסור יוהכ"פ ואיסור חמץ בפסח וע"כ הטעם הוא משום דכתיב החודש הזה לכם יהא מסור בידכם ואתם אפילו מזידין וא"כ ה"ה לענין מעשר ואין ראיה מכאן להפקר ב"ד. ונראה פירוש הירושלמי דאין כוונתו למילף מדאורייתא מנ"ל דהפקר ב"ד פוטר ממעשר דאין צורך כלל למקרא מיוחד לזה דמ"ש משאר הפקר ועוד דאי מיבעי ליה מדאורייתא מנלן מה הביא מעיבור השנה בשביעית דהא התם גופא לא יליף מקרא ואכתי תקשי ליה מדאוריית' מנלן אלא דכוונת הירושלמי כסברת הר"ן דנהי נמי דיש יכולת ביד ב"ד לפוטרו ממעשר על ידי הפקרן מ"מ אפשר שלא באו להקל אלא להחמיר והא דתנן כל הנוגעות בארץ הרי הן של עניים מכל מקום אפשר שחייבוהו במעשר מדאורייתא או מדרבנן מיהת וע"ז מייתי דכמו שמצינו בעיבור השנה שנעשה שביעית על ידי עיבורן מגזה"כ ולא החמירו עליו לחייבו במעשר בחדש העיבור ה"נ בהפקר ב"ד לא החמירו עליו כיון דמדאורייתא פטור ע"י הפקרן לא רצו להחמיר ועיי"ש בירושלמי דדחי דשאני התם דכתיב שמור את חדש האביב והיינו דאין ראיה מעיבור השנה להפקר ב"ד דאפשר לומר בהפקר ב"ד כסברת הר"ן אף דבעיבור השנה לא החמירו עליו. ע"כ. וע"ע **באפיקי ים ח"ב סי' כה** בביאור ירושלמי הנ"ל.

ב. הרוח שפזרה את העמרים אומדים אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים רשב"ג אומר נותן לעניים בכדי נפילה

דין של ספק לקט

ו] **התוי"ט** כתב דכל מה שנותן לעניים פטור ממעשר ומשום דספק לקט לקט ויש לכל מה שנותן דין לקט, ולעיל פ"ד משנה י"א שהבאנו דברי האחרונים שהוכיחו מכאן דספק לקט לקט הוי דין ודאי שהכל הוא מתנו"ע בודאי ואין זה רק דין להחמיר על הבעלים שצריך ליתן הכל מספק. אמנם הקשו **התפא"י, תו"ח ורש"ש** מהא דתנן לקמן משנה ב' שבולת שנתערבה בגדיש מעשר שבולת אחת ונותן לו ומאי שנא דהכא פטור מדין ספק לקט **ובמשנה ראשונה** שם **ובהג"ה מבן התפא"י** כתבו דשאני התם שיודע שנתערבה כאן שבולת אחת והוי תערובת ממון עניים בתוך ממונו ובכה"ג לא חשיב ספק לקט אלא נותן לעניים את שלהם ולכן כל שאר השבלים שאינן בדין לקט חייבות במעשר וכיון דנותן להם שבולת אחת חייבת במעשר, משא"כ הכא דנותן לעניים מה שיש כאן מדין ספק לקט מהני ספק לקט לפוטרו ממעשר.

פרק ה משנה ב

א. שיבולת שבקציר וראשה מגיע לקמה אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית, ואם לאו הרי היא של עניים

אי איירי בלקט או בשכחה

א] במתני' יש פלוגתא גדולה בראשונים. שיטת **הר"ש והרא"ש ורש"ס** דדין שיבולת שבקציר איירי בשכחה. ואילו **הרמב"ם בפירושו ובפסקיו** ס"ל דאיירי בלקט, וחידש דין חדש הנקרא 'לקט במחובר'. והיינו מי שקצר בידו או במגל ונשמטה שיבולת שלא נקצרה, דינה כלקט. **ובשנות אליהו** הלך כהרמב"ם. **הרש"ש בשבת קיג:** דייק מרש"י שם דאין לקט במחובר. ועי' **ברש"ש לעיל פ"ד מ"י** שמבאר לפי הרמ' את המשנה שם.

ג' סיבות היו לו להרמב"ם לפרש מתני' בלקט ולא בשכחה: א. דכאן המשניות עוסקות בדיני לקט ולא בשכחה. ב. דין זה כבר איתא לקמן פ"ו **גבי שכחה** (משנה ראשונה). ג. כשם שמצאנו פאה ושכחה בין בתלוש ובין במחובר, ה"ה בלקט (שנות אליהו).

ומה שהביא **הר"ש** דרשא מספרי דהיינו בשכחה, כתב בשנו"א דזה קאי על מתני' דעדויות פ"ב מ"ד עיי"ש. (אמנם הרמב"ם גם שם פי' דאיירי בלקט. עי' **בפאת השולחן פ"י משכחה ס"ק כז** דע"כ הרמב"ם גם את הספרי פי' על לקט).

והא ודאי דלהרמב"ם והשנות אליהו יש דין זה גם בשכחה ממתני' לקמן וממתני' בעדויות. והיינו דאם נשמטה מהמגל או מהיד ולא שכחה, הוי דין לקט. ואי שכח השיבולת ולא נשמטה מהמגל או מהיד הוי שכחה.

ב. שיבולת של לקט שנתערבה בגדיש, מעשר שיבולת אחת ונותן לו.

פלוגתת ראשונים בביאור מתני'

ב] כתב **הר"ש** דבעה"ב מעשר את השבולת כיון דמחוייב ליתן לעני דבר מתוקן כמו שהיתה השבולת של לקט דפטורה ממעשרות.

והביא הר"ש **הירושלמי** כיצד הוא עושה מביא שתי שבלים ואומר אם לקט הוא זה הרי יפה ואם לאו הרי מעשרותיה קבועין בזו ונותן לו את הראשונה. ומקשה הירושלמי וניחוש שמא אותה שקבע בה מעשרותיה של לקט היא ומשני א"ר יונה מביא שתי שבלים ואומר וכו' ונותן לו אחת מהן. ופי' הר"ש דמביא שתי שבלים חוץ מהשבולת שנותן לעני ומתנה דאם זו השניה שקבע בה את המעשרות היא של לקט הרי המעשרות קבועים בשלישית.

ג] **הרמב"ם הל' מתנות עניים פ"ד ה"י** כתב שבולת של לקט שנתערבה בגדיש הרי זה מפריש שתי שבולות ואומר על אחת מהן אם הלקט היא הרי לעניים ואם אינה לקט הרי המעשרות שהיא חייבת בהן שבולת זו קבועים בשבולת שניה וחוזר ומתנה כן על שבולת שניה ונותן את אחת מהן לעני והאחרת תהיה מעשר.

ותמהו האחרונים על דברי הרמב"ם דכיון דמביא רק שתי שבלים הרי שמא זו שקובע בה את המעשרות היא הלקט ונמצא דנותן לעני דבר שאינו מתוקן וכקושיית הירושלמי, **ובמהר"י קורקוס** כתב לפרש את דברי הרמב"ם דמש"כ הרמב"ם וחוזר ומתנה כן על שבולת שניה הכונה שנוטל